

Kichik Maktab Yoshidagi Bolalarda Chet Tillarini O'rgatishning Psixologik Asoslari Va Tahlili

Gulimehr Ibodova¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tillarini o'rgatishda kichik maktab yoshi davridagi bolalarda uchraydigan muammolar, ularni bartaraf qilishning va chet tillarini qanday o'rgatishning oson, samarali usullari haqida fikr olib borilgan. Ko'pgina soha vakillari jumladan; faylasuflar, emperizm tarafdorlari va psixologlar, til -bu ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi, jamiyatni faollikka undovchi kuch sifatida talqin qilinishini e'tirof etishadi. Chet tilini o'rganish bo'yicha bir qancha soha vakillari tomonidan izlanishlar olib borilgan hamda bu juda ham bahsli munozalarni keltirib chiqargan. Til o'rganish albatta, bu tabiiy jarayon ijtimoiy muhit ta'sirida rivojlanadi. Ko'pchilik mutaxassislar fikricha, chet tilini o'rganish yoki umuman tilni o'rganish bolalarning 10 yoshigacha muvafaqqiyatli amalga oshadi hamda bu bola o'z ona tiliday o'rgana olishini aytib o'tishgan. Bundan kelib chiqadiki chet tilini samarali hamda mukammal hamda oson o'zlashtirish davri bu 10 yoshgacha bo'lgan davrlarni o'z iciga oladi. Ushbu maqolada 10 yoshgacha bo'lgan bolalarda chet tilini o'rganishda eng yaxshi va samarali davr hamda ular chet tilini xuddi o'zlarining mahalliy tillari sifatida o'rganishlarini ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: kichik maktab yoshi, che tili, ijtimoiy muhit, motiv, qiziqish, ruhiy holat.

Kichik maktab yoshi davriga 6-10 yoshli boshlang'ich (I-IV) sinflarning o'quvchilari kiradi. Bola maktab ta'limiga bog'chada tarbiyalanayotganida tayyorlanadi. Bunda u maktabda o'quvchilarga quyiladigan har xil talablar bilan tanishadi, fan asoslarini o'rganish uchun biologik va psixologik jihatdan tayyor bo'ladi.

Ta'limga psixologik tayyorlik deganda, bolaning obyektiv va subyektiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi. U maktab ta'limiga avval psixologik jihatdan tayyorlanadi, binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada rivojlanadi, shu yoshdagi bola idrokining o'tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolliigi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi. Maktab ta'limiga tayyorlanayotgan bolada diqqat nisbatan uzoq muddatli va shartli barqaror bo'ladi. Bola diqqatining xususiyatlari rolli va syujetli o'yinlarda, rasm chizish va qurish-yasash mashg'ulotlarida, loy hamda plastilindan o'yinchoqlar tayyorlashda, o'z g'azalar nutqini idrok qilish va tushunishda, matematik amallarni yechishda, hikoya tinglash va tuzishda ko'rinadi. Bola o'z diqqatini muayyan ob'ektga yo'naltirish, to'plash, taqsimlash bo'yicha mahlum darajada ko'nikmaga ega bo'lib, o'z diqqatini boshqarish va kerakli paytda to'plashga intiladi. Uning xotirasi qiziqarli, ajoyib-g'aroyib, kishini taajjubga soladigan mahlumot va hodisalarni puxta esda olib qolish, esda saqlash, esga tushirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu davrgacha bevosita kattalar rahbarligida u yoki bu axborotlarni o'zlashtirib kelgan bo'lsa, o'z xohish-irodasi bilan zarur mahlumotlar to'plashga, o'z oldiga aniq maqsad va vazifa qo'yishga harakat qiladi. Bolaning ana shu faolligi xotirasining muayyan darajada rivojlanganini bildiradi. U shehr, hikoya va ertaklarni esda qoldirish uchun ko'p takrorlashi, yod olishning eng qulay yo'l va usullaridan foydalanishi ta'lim jarayonida unga juda qo'l keladi, birinchi sinf o'quvchisi ko'pincha yaqqol obrazli xotiraga suyanib bilish faoliyatini tashkil etsa ham, bu ish xotiraning boshqa turlarini inkor qilmaydi, aksincha, ta'lim so'z-mantiq xotirasini taqozo etadi. So'z-mantiq xotirasining mavjudligi mahnosini tushunib esda olib qolish jarayonining samaradorligi ortishiga keng imkoniyat yaratadi. Tajribadan mahlumki, bola mahnosiz so'zlardan

¹ Buxoro davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrasini o'qituvchisi, ibodovagulimehr@buxdpi.uz

ko'ra mahnodor tushunchalarni birmuncha tez va mustahkam eslab qolish xususiyatiga ega. Uning nutqi maktab ta'limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrini uqib olish va to'g'ri idrok qilish darajasida, nutqining tuzilishi esa, grammatnka qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, miqdor va ko'lam jihatdan fikr almashishga yetarli bo'ladi. U eshitgan va ko'rganlari to'g'risidagi ma'lumotlarni tushuna oladi. O'zidagi axborotlarni muayyan tartibda bayon qila biladi, aqliy faoliyat operatsiyalaridan o'rinli foydalanadi(ularni taqqoslaydi, oydinlashtiradi, guruhlarga ajratadi, umumlashtiradi, hukm va xulosa chiqarishga harakat qiladi). Yirik psixologlarning tadqiqotlari oqilona tashkil qilingan ta'lim jarayoni mazkur yoshdagi bolalarnint tafakkurini jadal rivojlantiradi. Masalan, ular lingvistika, fizika, matematnkaga doir ilmiy tushunchalarni o'zlashtiradilar, soddaroq masalalar tuzadilar, yengilroq mashqlarni bajara oladilar, ijodiy va mahsuldor fikr yuritishga intiladilar. Olti yoshli bolaning psixik tayyorligi to'g'risida gapirilganida ko'pincha muayyan reja asosida, tartibli, ko'p qirrali maqsadga yo'naltirilgan, o'zaro mantiqiy bog'liq, izchil boshlang'ich ta'limga zamin vazifasini o'tovchi psixik o'sish darajasini nazarda tutamiz. Shuningdek, ta'lim uchun psixik o'sish darajasidan tashqari, bola turmushi va faoliyatining tafovutlari, sharoitlari, o'ziga xosligi, uning sihat-salomatligi, usuliy jihatdan tayyorgarligi, oddiy ko'nikmalarni o'zlashtirgani kabi omillarni hisobga olish maqsadga muvofikdir.

Ko'pgina mutaxassislarining fikriga ko'ra, chet tilini o'n yoshgacha o'rganish bolalarga ravon va to'g'ri gapirish imkonini beradi. Shuning uchun, bolalar chet tili bilan oldin tanish bo'lsa, malakali gapirish uchun ko'proq imkoniyatga ega bo'lishadi. Boshqa tomondan, ona tilidan tashqari til o'rganish boshqalar bilan ko'proq muloqot qilish qobiliyatni rivojlantirishni talab qiladi. Chet tilini o'zlashtirishning muhim afzalliklaridan biri bolalarda mustaqil va keng fikrlashni shakllantirishdan iborat.

Til - bu yaxshi ish imkoniyatlarga ega bo'lish va inson o'z madaniyatini, tarixini chuqurroq tushunishi vositasi. Shu jumladan, xorij tilini bilishning bugungi jamiyatdagi afzalliklari, iqtisodiy, tashqi yuzada raqobatbardoshlik, global kommunikatsiyalarni takomillashtirish va siyosiy va mamlakatning xavfsizlik manfaatlari. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, agar bolalarga chet tillari balog'atga yetgunga qadar o'rgatilsa, bolalar chet tilida to'liq mahalliy talaffuz bilan gapirish malakalarini tezroq egallashadi. Bundan tashqari, chet tlini o'rgangan bolalarda boshqa xalqlar madaniyatini o'rganish va o'zlarining milliy urf-odat, a'nanalarini taqqoslash imkoniyati paydo bo'ladi. Chet tilini o'rganish hayratlanarli foyda keltirishini endi bilamiz. Chet tilida muloqot qilish qobiliyati yaxshilangan, kognitiv rivojlanish yaxshilangan va boy madaniyat mavjud chet tillarini biladiganlar uchun barcha yangiliklardan xabardorlik va oxir-oqibat yaxshi ishlash imkoniyatlari mavjud bo'ladi. Qolaversa, hozirgi bolalardan ikki tilni bilish zamon talabi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tug'ilishdan 10 yoshgacha bo'lgan davr yangi tillarni o'rganish uchun eng yaxshi vaqt hisoblanar ekan. Bu davrda bola tilni tezroq o'rganadi, uni xotirasida yaxshiroq saqlaydi va ko'pincha ona tili bilan yaqin so'zlar asosida atrofdegilar bilan muloqotga kirishadi. Oxirgi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 5 yoshgacha bo'lgan bola beshta tilni o'rganishi va o'zlashtirishi mumkin. Til o'rganish, yangi so'zlarni qayta ishlash va lingvistik yetuklik bo'yicha ushbu misollar ko'plab ishlanmalarning bir nechtasini ifodalaydi. Bu davrda bolalar tovushlardagi talaffuz qoidalarini o'rganadilar (yoki imo-ishoralari) ular uzunroq torlarga qanday yig'ilganligini o'rganadi va bu kombinatsiyalarni ma'nosi xaritaga kiritadi. Bu jarayonlar bir vaqtning o'zida sodir bo'ladi, bu bolalardan til o'rganish jarayonida o'z qobiliyatlarini birlashtirishni talab qiladi, ularni o'rab turgan aloqa kodini sindirish lozim. Murakkablik qatlamlariga qaramay, ularning har biri hozirda zamonaviy kompyuterlar yetib borishi tufayli yosh bolalar o'zlari oldida turgan lingvistik jumboqlarni osonlikcha yecha olishadi. Bundan kam bo'lmagan qat'iyatli tadqiqotchilar mexanizmlarni ochish uchun turli xil metodologiyalarni yig'ishmoqda.

Bugungi kunda ma'rifatli maktab tizimlari yaxshiroq biladi kichik maktab yoshida chet tillarining o'qitilishi qanchalik zarur. Kichik maktab yoshidagi bolalar yuqori sinf o'quvchilariga qaraganda chet tillarini osonroq o'rganishadi. Ammo hozirgi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, til o'rgatishni bundan ham ertaroq boshlash kerak.

Bola birinchi tilni o'rganayotganda, ilk bolalik davrida boshlang. Chaqaloqlar hayratlanarli darajada so'rish qobiliyatiga ega. Va bugungi kunda rivojlanayotgan dunyo uchun, chet tili hashamat emas - bu zarurat.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, til o'rgatish uchun bolalarning qiziqishlarini inobatga olgan holda har bir bolaga alohida, individual yondashish lozim. Til o'rganishda yuzaga keladigan psixologik va ijtimoiy muammolarni bartaraf etishda ota-onalarning, o'qituvchilarning hissasi katta. Bolani vaqtni to'g'ri taqsimlashga, obrazli xotirani shakllantirish orqali yangi so'zlarni o'zlashtirib muloqotga kirishishida amaliy ko'maklashish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Til va savodxonlik asaridan tanlangan maqolalar. Qiyosiy ta'lim jamiyatlarining 10-Butunjahon kongressi komissiyasi. Dakar: YUNESKO/BREDA. Ferreira, F. va Morrison, F. J. (1994). Bolalarning sintaktik tarkibiy qismlar haqidagi metallingvistik bilimlari: yosh va maktab ta'siri. Rivojlanish psixologiyasi, 30, 663-678.
2. Xart, B. va Risli, T.R. (1995). Amerikalik yosh bolalarning kundalik tajribasidagi mazmunli farqlar. Baltimor, MD: Pol X. Bruks. Xarrison, B. va Papa, R. (2005). Yangi Zelandiya maori tilidagi immersion maktabida mahalliy bilim dasturini ishlab chiqish. Antropologiya va ta'lim har chorak, 36 (1), 57-72.
3. Honig, A. S. (n.d.). Ikki tilli bolani tarbiyalash. 2005 yil 21 yanvarda olingan www.scholastic.com/earlylearner/experts/language/0_2_bilingualch.htm Pusak, J. P. va Otto, S. K. (1990). Ta'lim texnologiyalarini qo'llash. Chet tilidagi yilnomalar, 23(5), 409-417.

